

Profesní příprava studentů pro inkluzivní vyučování

EVA SUCHÁNKOVÁ

Katedra pedagogiky a psychologie PF JU, Jeronýmova 10, 37001 České Budějovice, suchanev@pf.jcu.cz

Klíčová slova: Integrovaní žáci, handicapovaný žák, žák se speciálními vzdělávacími potřebami, reedukace, kompenzace, metodická pomůcka.

Abstrakt: Příspěvek se zabývá pregraduální přípravou učitelů pro inkluzivní vyučování. Semináře zaměřené na výrobu názorných pomůcek pro handicapované žáky vedou k rozšíření kompetencí učitele a zlepšení materiálně technického vybavení škol.

Abstract: The entry, deal with pre-gradual training of teachers using inclusive teaching. Workshops concerned with production of visual aids for handicapped pupils, lead to the extension of competencies of teachers and to the extension of technical equipment of schools.

Důležitým ukazatelem péče o integrované žáky na školách je zajištění kvalitních učitelů, kteří budou odborně připraveni v oblasti speciální pedagogiky. Pedagog, který má ve své třídě integrované dítě, navazuje na činnost speciálně pedagogického centra, pedagogicko psychologické poradny, logopedické či pediatrické ambulance. Je tedy důležitým článkem v systému péče o děti handicapované. Nosnou náplní práce takového učitele je reedukační a kompenzační činnost, ale i dovednost naplnit a uspokojit speciální vzdělávací potřeby žáků s handicapem v běžné třídě. Speciální edukační potřeby definuje Čálek tak, že „splnění určitého výchovně vzdělávacího cíle je pro dotyčného žáka možné jen s pomocí mimořádných postupů a opatření, která nejsou běžně nutná.“ (Čálek in Průcha, 1992, s.110).

Ve výchovně vzdělávacím procesu se vychází z individuálních možností handicapovaného žáka, zjišťovaných počáteční a průběžnou diagnostikou a směřuje se k naplnění jeho veškerých potenci. Při hlubším zamyšlení nad speciálními potřebami však shledáme, že postižení lidé mají tytéž potřeby jako ostatní lidé, problémem však může být, vzhledem k postižení, jejich individuální realizace (Kocurová, 2002).

Inkluzivní škola, jejímž významným nástrojem je individualizace výuky by měla odpovídajícím způsobem rozvíjet všechny žáky, tedy i žáky s handicapem. Skalková uvádí, že „princip individualizace spočívá v tom, že práce je přizpůsobená každému žákovi na základě jeho možností. ... Jejím smyslem je vytváření takových situací, které každému žákovi umožní nalézt optimální možnosti pro vlastní učení a vzdělávání.“ (Skalková, 1999, s.22). Učitel handicapovaného žáka tedy musí dobře znát jeho individuální zvláštnosti, sestavit optimální individuální vzdělávací program a musí činnosti ve vyučovací hodině přizpůsobit jeho možnostem a schopnostem.

Po roce 1989, kdy u nás došlo ke změně v přístupu ke vzdělávání handicapovaných dětí a mládeže, bylo v první etapě nutné seznámit učitelkou veřejnost s obecnými principy integrace a vést je pomocí osvěty k vnitřnímu souhlasu se zařazováním handicapovaných žáků do běžných tříd základních škol. Dalším úkolem bylo a je odborně připravit pedagogy pro práci s těmito žáky. To znamená seznámit učitele se základními charakteristikami a vývojovými zvláštnostmi dětí s handicapem a s reedukačními postupy tak, aby učitel mohl odborně a kvalifikovaně s žákem individuálně pracovat.

V současné době si stále více uvědomujeme, především na základě ohlasů z terénu, že učitelé se stále potýkají s nedostatečným materiálním zajištěním výuky speciálními pomůckami, které by pomohly učitelům předat potřebné informace žákovi a naopak žákovi tyto informace pomocí kompenzačních smyslů přijímat a následně zpracovávat. Na tento problém upozornila už Nováková (2003), která publikovala výsledky výzkumu zaměřeného na mapování stavu integrace zrakově handicapovaných žáků do základních škol běžného typu. Pedagogové mimo jiné odpovídali na otázku, která zjišťovala jimi vnímané *nejaktuálnější problémy v edukaci žáků se zrakovým postižením*. Odpovědělo 141 učitelů, kteří uvedli dohromady 238 odpovědí (100 %), které byly zpracovány do 23 kategorií. Posloupností od největší k nejmenší četnosti odpovědí byly uvedeny alternativy problémů: nejvíce (80) odpovědí se týkalo *problému financí a následného materiálně technického zabezpečení*, na druhém místě byly vysoké počty žáků ve třídě (19), dále nedostatek času na specifičnost výuky (18), nedostatečná informovanost o integraci (16), nutnost dalšího vzdělávání pedagogů a setkávání se speciálními pedagogy (12). Obrovský rozdíl mezi počtem odpovědí v první skupině problémů (80) a následujících (19 a méně), svědčí o tom, jak silně pociťují učitelé právě problém materiálně technického vybavení, kam učební pomůcky pro handicapované spadají, a jak jsou mnohdy bezradní v situacích, kdy chtějí probíranou látku žákovi co nejvěrněji přiblížit. Pokud se týče primárního vzdělávání, zde je situace lepší vzhledem k tomu, že lze mnohdy využívat různých didakticky zaměřených her, které je možné i běžně koupit. Co se týká druhého a třetího stupně, zde je situace mnohem závažnější. I když je úkolem speciálně pedagogických center půjčovat školám

pro handicapované žáky materiální pomůcky a metodicky učitele běžných základních škol vést, ne vždy centrum potřebné pomůcky má, a ne vždy si může učitel pomůcku zajistit a obstarat na konkrétní vyučovací hodinu. Tato dostupnost je dána především školám v místě, kde se SPC nachází, pro ostatní učitele ze spádové oblasti je to časově i technicky velmi obtížné.

Pravděpodobně i tyto problémy vedly učitele v odpovědích na otázku výše citovaného výzkumu Novákové (2003), *jak bude žák se zrakovým postižením připraven na další studium*, k tomu, že jich 46,8 % napsalo, že velmi dobře, 16,3 % že integrovaný žák bude mít při dalším studiu řadu obtíží a 2,6 % učitelů uvedlo, že žák příliš připraven nebude. To znamená, že více jak polovina dotazovaných učitelů se domnívá, že v přípravě žáků na další studium jsou rezervy. Přitom vzdělání je jedním z nejdůležitějších faktorů, které ovlivňují budoucí uplatnění handicapovaného jedince na trhu práce a míru jeho společenského začlenění. To dokazuje i statistický přehled o nezaměstnanosti občanů se ZPS a uváděné hlavní příčiny znevýhodnění těchto osob na trhu práce. Je to zdravotní postižení a z toho vyplývající omezení, nízká úroveň dosaženého vzdělání, nízká kvalifikace (Mühlpachr, 2003).

Z těchto důvodů jsme se rozhodli v seminářích speciální pedagogiky, kromě reedukačních postupů a speciálně pedagogických přístupů, podávat také informace a návod k vytváření časově, finančně, ale i manuálně a technicky nenáročných metodických pomůcek pro handicapované žáky. Zaměřujeme se především na vytváření reliéfních ilustračních obrázků, map a grafů takovým způsobem, aby si je mohl snadno a rychle vyrobit každý učitel pro výuku k právě probíranému učivu či tématickému celku. V rámci požadavků k zápočtu, se studenti sami rozhodují, pro jak handicapovaného žáka, k jakému tématu a jakou metodickou pomůcku vytvoří. Se svým dílem (výtvorem) pak seznamují v seminářích ostatní studenty, referují o tom, jak bude pomůcka použita, jaké znalosti a dovednosti si má pomoci této pomůcky handicapovaný žák osvojit, případně jaké informace získat. Základním požadavkem je, aby byla pomůcka vytvořena reliéfně, případně prostorově a byla provedena barevně, to znamená, aby byla použitelná jak pro děti nevidomé, tak i pro ostatní handicapované žáky. Např. u žáků s vadami sluchu dítě spojuje slovo s konkrétní představou a zároveň znakem vnímá informační popisky, případně text, u žáků s LMD, u kterých vlivem percepčních nedostatků a poruchy koncentrace pozornosti dochází k přijímání nepřesných, útržkovitých informací, vede použití učební pomůcky k upoutání pozornosti a k vtažení dítěte do řešeného problému.

Vytvořené obrazce, grafy, mapky napomáhají lepšímu pochopení učiva i k rozvoji hmatového vnímání a zároveň omezují tzv. verbalismus, který se vyskytuje především u dětí nevidomých a s těžkými vadami zraku, ale dnes i u části dětí bez postižení, často vlivem životního stylu.

Tyto podklady pro práci učitele s handicapovanými žáky slouží i dětem bez postižení a mohou být využívány k efektivnějším výukovým postupům. I v tom je přínos speciální pedagogiky pedagogice obecné a handicapovaných intaktním žákům. Musíme konstatovat, že tyto hodiny seminářů jsou studenty velmi dobře přijímány, že studenti jsou překvapeni tvořivostí a invencí svých kolegů a vzájemně dochází k inspiraci v použití materiálů a způsobů realizace pomůcek. Ty nejlepší jsou pak nabízeny pedagogům především Církevního gymnázia v Českých Budějovicích, se kterým spolupracujeme. V současné době jsou zde vzdělávání tři handicapovaní studenti. Dva nevidomí a jeden nevidomý s těžkou nedoslýchavostí. Jak žáky, tak učitelé jsou pomůcky velmi kladně hodnoceny, žákům se otevřely doslova nové světy – pomocí mapek pro hodiny zeměpisu a jazyků, v rámci tzv. reálií. Stejně kladně byly hodnoceny pomůcky pro hodiny přírodopisu, dějepisu a ostatních předmětů. Pomůcky jsou nabízeny a následně využívány i v některých základních školách, kde jsou vzdělávání handicapovaní žáci. Jedna pedagožka gymnázia komentovala zařazení výroby pomůcek do seminářů slovy: „To je v současné době to nejdůležitější co pro praxi budoucí učitelé handicapovaných potřebují. Číst z nich umí každý a literaturu si sežene nebo zjistí na internetu. Jak ale připravit pro výuku pomůcky, to se nikde nedozví...“ Takto vytvořené obrazce, grafy, mapky napomáhají jak lepšímu pochopení učiva, tak i k rozvoji hmatového vnímání.

Domníváme se, že i takto koncipované semináře přispívají k tomu, aby budoucí učitelé byli dostatečně připraveni na svou pedagogickou profesní dráhu, a aby se mohli vyrovnávat co nejlépe s úkoly, které na ně bude praxe v souvislosti s inkluzí klást. Jedná se především o schopnost a ochotu být aktivní ve výuce a přípravě na ni, uplatňovat co nejvíce názorné učení a seznamovat se s novými způsoby výuky. Uvedené dovednosti rozšíří kompetence učitele a v kombinaci s dobrou znalostí speciální pedagogiky, posunou pedagogickou praxi dále k naplnění požadavků individualizace výuky žáků jak handicapovaných, tak intaktních.

Jsmo si vědomi toho, že v budoucnosti (doufejme, že ne daleké) budou jistě grafické tiskárny reliéfních znaků, ale i další technika k dispozici jak žákům, tak i učitelům na běžných školách, kde jsou zrakově i jinak handicapovaní vzdělávání, ale současná situace na školách nás vede k tomuto řešení. Zároveň se však domníváme, že jednoduchá a praktická pomůcka bude mít ve škole stále své místo.

Již Komenský požadoval, jak je všem známo, že dítě má vnímat všemi (pěti) smysly, Kovalíková uvádí, že vnímáme dokonce 19 smysly. Neurologové zdůrazňují, že stimulace vede ke zvyšování počtu synapsí v odpovídajících oblastech mozku, neuropsychologové dnes upozorňují, že inteligence je spíše funkcí zkušenosti než genetického neměnného kódu. O to více je potřeba podněcování smyslů a zprostředkovávání zkušeností u dětí handicapovaných, u nichž některý z informačních kanálů je oslaben nebo zcela zablokován i pomocí výše

uvedených učebních pomůcek. Je nutné neustále podávat informace handicapovaným žákům tak, aby si mohli v mezích možností vytvářet co nejnějnější představu o našem světě. A o tom, že meze možností i velmi těžce handicapovaných osob jsou velmi relativní, svědčí fenomenální úspěch ve vzdělávání slepohluché Heleny Kellerové či Olgy Skorochodové, a to i bez dnešních technických vymožeností.

Literatura

- FRANIOK P. 2004: Některé aspekty vzdělávání učitelů v otázkách speciální pedagogiky. In: Pedagogická orientace, č. 3, s. 98-101. ISSN 1211-4669.
- KOCUROVÁ M. 2002: Individualizace jako těžiště vztahu pedagogiky a speciální pedagogiky. Pedagogická orientace, č. 3, s. 25-39. ISSN 1211-4669.
- KOVALIKOVÁ S. 1995: Integrovaná tematická výuka. Kroměříž: Spirála, ISBN 80-901873-0-7.
- MÜHLPACHR P. 2003: Znevýhodněné osoby na trhu práce v kontextu národní a evropské spolupráce. Speciální pedagogika, s. 327. ISSN 1211-2720.
- NOVÁKOVÁ Z. 2003: Integrativní forma povinného vzdělávání zrakově postižených žáků z pohledu jejich pedagogů. Pedagogická orientace, č. 1, s. 9 -21. ISSN 1211-2720.
- PRŮCHA J., WALTEROVÁ E., MAREŠ J. 1995: Pedagogický slovník. Praha: Portál.
- SKALKOVÁ J: 1999: Obecná pedagogika. Praha: ISV.
- VÍTKOVÁ M. a kol. 1998: Integrativní speciální pedagogika. Brno: Paido.